

Spoštovani gosti in gostje, drage kolegice in kolegi,

na tradicionalnem novoletnem sprejemu na fakulteti se zberemo številni posamezniki, ki prihajamo z vseh koncev, med nami so študenti prava – zdi se mi prav, da jih omenim najprej, so le srce fakultete –, profesorji, sodniki, odvetniki, državni tožilci, drugi funkcionarji in zaposleni v državnih organih, predstavniki lokalne skupnosti, a skupna nam je pripadnost tej fakulteti ter zavezanost pravu in pravičnosti.

Naj spomnim, da fakulteta nekaj let iz razumljivih razlogov ni pripravila tega sprejema za širšo pravno srenjo, pravzaprav smo se nazadnje v večjem številu srečali ob praznovanju 100. obletnice fakultete v aprilu 2021.

Najprej dovolite, da vam strjeno ponudim nekaj informacij o tem, kako in kam pluje fakulteta.

Na kratko, kot radi rečemo, smo v dobri kondiciji.

Naši študenti še naprej žanjejo odlične uspehe na tekmovanjih *moot court*. Krepimo tudi druge načine izobraževanja, kot so vrstniško in obrnjeno učenje in pravne klinike; premišljeno uvajamo digitalno realnost v študijski proces.

Uspešno povečujemo sodelovanje v mednarodnih raziskovalnih projektih.

Ključni projekt prihajajočega leta pa je uvedba enovitega 5-letnega študija. S tem bomo odpravili, po naši oceni, nepotrebno delitev študija na dve stopnji, pri čemer so diplomirani pravniki vsi brez izjeme nadaljevali s študijem.

Vztrajno moramo utrjevati, da smo in bomo vodilna ter najpomembnejša pravna fakulteta pri nas s pomembnim vplivom tudi v evropskem in svetovnem pravnem prostoru. Zahvaljujem se vsem, ki redoma prispevate k temu. Uvrščeni smo bili na 67. mesto na Timesovi lestvici pravnih fakultet v lanskem letu.

A naj nas ne zavedejo vse te zunanje manifestacije uspehov, menim, da je glavna dodana vrednost te fakultete in njenih študentov v odprtosti duha, spoštljivosti in, bistveno, včasih mukotrpnemu zagotavljanju kakovostnega pedagoškega in raziskovalnega dela, ki temeljita na natančnosti in metodičnosti.

Potreba po samorefleksiji v vrstah prava, še zlasti na pravni fakulteti, je nekako samoumevna.

Pravo je v svojem namenu praviloma prospektivno, zato je o njemu prav tako smiselno razmišljati prospektivno.

Moj namen v naslednjih minutah ni, da bi ponudil natančne odgovore, želim izpostaviti tri izzive, s katerimi se bomo v prihodnje poudarjeno soočali:

- vloga prava ob razrastu umetne inteligence,
- šibkejša percepcija prava v družbi,
- prilagajanje pravnega študija novi realnosti.

1. Vloga prava ob razrastu umetne inteligence

Mnogi med vami ste vsaj iz radovednosti preizkusili pred dobrim tednom dni predstavljeni klepetalnik OpenGPT. Sam sem preverjal, kako se umetna inteligenca odzove na poziv k stvaritvi govora pravni publiko ali glede pojasnila, kako se učinkovito izogniti očitkom, da so sodišča pristranska. Z rezultati sem bil kar zadovoljen.

Ne želim dramatično poudarjati, da gre za revolucionarni preskok; še posebej ne, ker se s tem dinamičnim področjem prava in tehnologije srečujem zgolj ljubiteljsko. Virtualni asistenti in klepetalni roboti so znani od prej, pravzaprav preseneča demokratizacija in relativna preprostost dostopa do tega zaenkrat najnaprednejšega klepetalnika.

Torej, Teslerjev teorem bistroumno opredeljuje, da je umetna inteligenca karkoli, kar še ni bilo narejeno do sedaj. Namreč, ko je nekaj stvarjeno ali narejeno, postane samoumevno.

Izzive ustroja umetne inteligence, kot so nepreglednost, zapletenost, pristranskost, določena stopnja nepredvidljivosti in delno avtonomno obnašanje, je treba obravnavati, da bi zagotovili združljivost avtomatiziranih sistemov s temeljnimi pravicami in olajšali uveljavljanje pravnih pravil.

Pravo ubira drugačno pot, cilj pravnega urejanja je, da je predvidljivo, zapisano in jasno ter, kot je zapisal Hermogenijan, obstaja zaradi ljudi.

Kako torej doseči humanizacijo umetne inteligence? Deloma lahko maskiramo omenjeno napetost s čim bolj verističnim posnemanjem obnašanja, izgleda in glasu človeka. Toda, brez prava bo težko vgraditi etična načela in vrednote v sisteme umetne inteligence. Delo pravnikov in etikov ne bo nepotrebno, temveč rekalkibrirano.

Pomembno je, da že sedaj nekateri slovenski pravniki pomembno soprispevajo k izgradnji premišljene regulacije uporabe umetno-inteligenčnih sistemov. Z

velikimi koraki v tej smeri stopa Evropska unija s predlogom uredbe o umetni inteligenci. Med drugim določa prepovedane oblike uporabe umetne inteligence. Kar se mi osebno zdi problematično, je izvzetje regulatornih ukrepov te uredbe za umetno-inteligenčne sisteme, ki so bili razviti ali se uporabljajo izključno v vojaške namene.

Torej, tudi za Pravno fakulteto, in v luči interdisciplinarnosti tudi druge članice Univerze v Ljubljani, morajo biti ti vprašanja in izzivi eno od osrednjih področij našega nadaljnjega raziskovanja.

2. Percepcija prava v družbi

»In če imaš na voljo le pravnik, je vse videti kot procesna težava.« Izjava profesorja iz Michigana Nicolasa Bagleya parafrazira priljubljeno Kaplanovo domislico o kladivu in žeblih.

Sprejemanje odločitev v družbi je praviloma instantno, ker je to ekonomično. Posledično je pogosto podvrženo napakam in zmotam, katerih posledice mora sanirati pravni sistem. Spomnimo se le svežega primera zakona o posojilih v švicarskih frankih. Pravni sistem privilegija narediti napako načeloma naj ne bi imel, zato so postopki odločanja toliko daljši in kompleksnejši. Pravna država je eno izmed ustavnih načel, ki med drugim določa, da so vsi posamezniki in institucije podrejeni in odgovorni pred zakonom. Temelji na ideji, da mora biti pravo pošteno, nepristransko in dosledno uporabljeno za vse ljudi, ne glede na njihov status ali položaj.

Včasih pa se zdi, da pravna država zanika svojo lastno logiko ali da prinaša rezultate, ki se zdijo protislovni ali nepravični. Sprašujem se torej, ali inherentno obstaja točka, ko se fetišizacija načela pravne države sprevrže v svoje nasprotje. Vsak fundamentalizem trči ob meje znosnosti svojega doslednega uresničevanja. To se lahko zgodi, kadar se pravo uresničuje v nerazumnih rokih oziroma se uporablja togo ali mehanično, ne da bi se upoštevale posebne okoliščine ali kontekst posameznega primera. Če je na primer zakon napisan tako, da ne upošteva vseh možnih scenarijev, lahko povzroči nenamerne posledice ali rezultate, ki niso v skladu s prvotnim namenom zakona. V takih primerih bo morda treba zakon ponovno pregledati ali spremeniti, da bo bolje usklajen z načeli poštenosti in pravičnosti.

Poleg tega se lahko pravna država izniči, če se ne izvaja dosledno ali če se izvaja selektivno, na primer kadar se lahko posamezniki ali institucije z močjo ali vplivom

izognejo odgovornosti. Zaznati je tudi pretirano formalizacijo postopkov, katerih uporaba izriva druge dopustne in celo zaželene načine reševanja sporov.

Vse omenjene negacije lahko zaznamo tudi pri nas. V luči tovrstnih težav se znatno krni zaupanje javnosti v pravno državo. Trenutno zaupanje v institucije v večini evropskih držav je (pre)nizko; v nekaterih državah se soočajo še z ustavnimi ugrabitvami sodnih institucij. To s pridom nato izkoriščajo populistični. Kaj kmalu se tudi pojavijo zamisli o tem, da so pravni postopki nebodigatreba in da je treba na pravo in politiko gledati izključno skozi prizmo in legitimacijo končnega rezultata, kot je to želel s svojo krilatiko dokaj neposrečeno izpostaviti uvodoma omenjeni profesor Bagley.

Menim nasprotno kot on. Naša skupna prizadevanja morajo voditi k nenehnemu tankočutnemu iskanju ravnovesja med postopkovno pravičnostjo in učinkovitostjo upravljanja.

3. Prilagajanje pravnega študija novi realnosti

»To je morda najtežje univerzitetnim profesorjem prava, ki lahko živijo pod utvaro, da imajo vedno prav«. Drznil sem si iztrgati stališče predsednika ustavnega sodišča Avstrije Christopha Grabenwarterja iz konteksta, v katerem je bilo podano v včerajšnjem [15. decembra 2022 – op. ur.] slavnostnem govoru na našem ustavnem sodišču, in ga razumeti povsem izolirano, kar nam pa vseeno omogoča določena koristna spoznanja.

Kot prvo, univerze in fakultete že dolgo niso več izključni posestnik in generator poglobljenega pravnega znanja. Zaradi preprostega dostopa do številnih virov, izobraževanj in usposabljanj, smo le eni izmed mnogih na, recimo temu, »trgu idej«. Dodatno, časovni razpon pozornosti generacij mladih (angl. *attention span*) se krči s svetlobno hitrostjo zaradi izpostavljenosti digitalnemu svetu in socialnim omrežjem. Odziv na to je samoumeven in le en. Prizadevati si moramo, da je spoznavanje, razumevanje in podajanje tega znanja podvrženo najvišjim standardom, zlasti glede metodologije, argumentiranja in vrednotenja.

To ni vselej tako. Zato nas ne more in ne sme presenetiti, da interes študirati pravo marsikje po svetu usiha oziroma se na pravne študije vpisujejo manj sposobni posamezniki. Interes vselej bo, saj se formalna pravna izobrazba lahko, pogosto in še vedno, razume kot zavarovalna polica za ohranjanje *statusa quo* v socialnem in ekonomskem položaju. Na srečo lahko pomirim vse prisotne, da naša fakulteta uspešno kljubuje tovrstnim tveganjem tako glede števila prvič vpisanih študentov kot tudi kakovosti njihovega znanja.

Sposobnost uresničevanja zadanih ciljev v družbi in na fakulteti se zdita pogosto prepočasna, o čemer sem govoril že prej. Ne glede na to si velja prizadevati, da študij prava naredimo še bolj perspektiven. Kar se da pogosto in iskreno se moremo izprašati, v kolikšni meri je študijski proces, kot ga izvajamo, danes še relevanten za bodočega magistra prava čez pet ali več let.

Pri razmišljanju o zavedanju pomembne, a hkrati inherentno omejene vloge učitelja v odnosu do študentov se lahko ozremo k največjemu libanonskemu pesniku Khalilu Gibranu, ki v svojem ključnem delu Prerok pravi (citiram ekscerpte iz dela):

Vaši otroci niso vaši otroci.

Lahko jim darujete svojo ljubezen, toda ne morete jim dati svojih misli, kajti oni imajo svoje misli.

Lahko si prizadevate, da boste takšni kot oni, toda ne trudite se, da bi oni ravnali kot vi.

Kajti življenje ne teče nazaj in se ne ustavlja ob tem, kar je bilo včeraj.

Vi ste lok, iz katerega so kot žive puščice izstreljeni vaši otroci.

Bodi dovolj!

Zaradi sovpadanja delovnih dni v tem letu in določenih navad imamo današnji sprejem kar devet dni pred božičem. Zgodnja voščila načeloma ne odzvanjajo tako intenzivno kot tista prav na božični predvečer. A v času trenutne svetovne nogometne eforije se še kako dobro spominjam tistega daljnega novembrskega dne, ko je povsem vzhičeni selektor Srečko Katanec vsem Slovencem in Slovenkam voščil vesel Božič in srečno novo leto neposredno v televizijski eter več kot mesec pred praznikom. To me pomirja, kajti tudi zgodnje iskreno voščilo je vselej lepo sprejeto. Zatorej, spoštovani in spoštovane, kolegi in kolegice, vsem želim vesel Božič in srečno novo leto 2023.

Hvala!